

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ УЧНІВ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ ПРИ ВИВЧЕННІ ДІЯЛЬНОСТІ ІСТОРИЧНИХ ОСІБ

У статті обґрунтовано доцільність використання форм і методів роботи за технологією критичного мислення на уроках історії при вивченні діяльності історичних осіб.

На зламі ХХ та ХХІ століть відбувається велика кількість наукових відкриттів у різних сферах суспільного життя, і, відповідно, сучасна людина повинна мати інноваційний тип мислення, який формується безпосередньо в школі. Держава завжди відводила особливу роль освіті у становленні особистості. Сьогодні основні вимоги до освіти – це формування особистості, яка може приймати критичні рішення, знаходити свій шлях у новому оточенні, швидко встановлювати нові стосунки в реальності, що стрімко змінюється.

З огляду на це, ефективною є загальноовизнана технологія критичного мислення, яка була розроблена в середині 90-х років ХХ ст. Істотною її перевагою є відкритість на відміну від інших педагогічних підходів і технологій, орієнтованих на розвиток учня і викладача. Вона є однією з найуспішніших інновацій у педагогіці.

У «Державному стандарті базової і повної середньої освіти» передбачено серед інноваційних методик і технологій впровадження методу критичного мислення. У програмах для загальноосвітніх навчальних закладів з історії України та всесвітньої історії зазначено: «...критерієм оцінки навчальної діяльності учнів убачають не стільки обсяг матеріалу, що залишився в пам'яті, скільки вміння його аналізувати, узагальнювати, активно використовувати в нестандартній ситуації, умінню самостійно здобувати знання, вести пошуково-дослідницьку роботу». Тому цілком закономірно актуальності набуває питання про потребу розвитку критичного мислення учнів засобами історії [6].

Звичайно, інтерес до навчального предмета багато в чому пов'язаний з якістю викладання. Велике значення мають подача матеріалу вчителем, уміння цікаво і дохідливо пояснювати матеріал, що активізує інтерес, підсилює мотивацію навчання. Поступово, на основі пізнавальної потреби формуються стійкі пізнавальні інтереси, що ведуть до позитивного ставлення до навчальних предметів у цілому. Виникають нові мотиви навчання, пов'язані з усвідомленням життєвої перспективи, свого місця в майбутньому, професійних намірів, ідеалу.

Проблема висвітлення діяльності історичних постатей у шкільних курсах історії широко розглядається в методичній літературі. Основним завданням учителя є сприяння активізації пізнавальної активності учнів, створення умов для їхнього

* © Тісліченко О. А.

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

самонавчання, том, приділяючи належну увагу діяльності історичних осіб, педагогіки мають змогу крізь призму дій «героїв свого часу» побачити реальну картину минулого.

Зважаючи на актуальність технології критичного мислення, метою статті є аналіз форм і методів навчання, за допомогою яких можна вивчати діяльність історичних осіб на уроках історії. При цьому необхідно розглянути такі аспекти: на яких засадах треба організувати роботу на уроці, які форми краще застосовувати при аналізі діяльності історичних осіб. Обґрунтування саме такого вибору зумовлене аналізом праць О. Пометун, С. Терно, Д. Десятова, Л. Любиченко, М. Шеремет, В. Ткаченко, О. Площанського та ін.

Сьогодні існує безліч визначень поняття «критичне мислення». Така пильна увага до технології пов'язана з тим, що вона стимулює випереджальний і надлишковий внесок у загальні здібності та формування готовності до діяльності.

У науковій літературі критичне мислення визначають як важливу характеристику сучасної особистості, складне, багатовимірне й багаторівневе явище, один із типів мислення, яке вчені відносять за різними класифікаціями до різновидів логічного, практичного й понятійно-абстрактного мислення, підкреслюючи такі його характеристики, як цілеспрямованість, самостійність, обґрунтованість, орієнтування на чіткі критерії, гнучкість і відповідальність. Це спрямований процес мислення, метою якого є розв'язання проблем, а сутність – виконання певних операцій-прийомів: аналізу, синтезу, оцінювання як власних думок і результатів діяльності, так і інформації про думки й діяльність інших [3].

Людина з розвиненим критичним мисленням здатна досліджувати навчальні, професійні та життєві ситуації, визначати шляхи розв'язання проблем і оцінювати їх з метою вибору оптимального, приймати самостійні рішення й передбачати їх наслідки. У навчальному процесі базовими для розвитку критичного мислення є вміння учнів ставити запитання високого рівня складності та відповідати на них; аналізувати, синтезувати, оцінювати інформацію; висловлювати й обґрунтовувати власні ідеї, позиції, думки; конструювати власні гіпотези, узагальнювати й аналізувати нові відомості, інтерпретувати результати; виконувати усні та письмові роботи, що відображають критичне мислення.

О. Пометун у праці «Методика розвитку критичного мислення на уроках історії» наголошує, що формування критичного мислення відбувається в три етапи, тому виокремлює першу особливість – спеціальну структуру уроку та визначає вступну, основну та підсумкову частину [3]. У статті «Розвиток критичного мислення учнів на уроках історії як умова їхньої успішної соціалізації» В. Ткаченко також виокремлює три блоки: революція, усвідомлення значення та рефлексія [6].

На першому етапі уроку відбувається процес актуалізації та

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

мотивації навчання, збудження інтересу учнів. При розгляді діяльності на окремих історичних осіб для з'ясування учнями рівня власних знань доцільно застосовувати фокусуючі запитання, а також методи «мозкова атака» і «гроно». Це дозволяє узагальнити й систематизувати отримані знання, сформулювати власну мету навчальної діяльності.

Після цього учитель організовує активну діяльність учнів з дослідження, осмислення матеріалу, пошуку відповідей на раніше поставлені запитання, ставить нові запитання, орієнтує на пошук відповідей на них, що складає основну частину уроку. У свою чергу учні за допомогою вчителя порівнюють, експериментують, аналізують, виділяють головне та відстежують хід власних думок, відпрацьовують уміння і стратегії мислення. Обов'язковими на другому етапі є два елементи – індивідуальний пошук учнів і обмін ідеями в групах чи загальному колі, причому особистий пошук мусить неодмінно передувати обміну думками [3].

Ефективним на етапі осмислення нового матеріалу є використання порівняльної або концептуальної таблиці. Вона допомагає учням не лише систематизувати матеріал, виявити суттєві ознаки, а й пов'язати його з раніше відомим, що сприяє як кращому розумінню, так і запам'ятовуванню. Наприклад, вивчаючи матеріал про Київську Русь, можна запропонувати учням скласти порівняльну таблицю діяльності в релігійній сфері Володимира та Святослава.

Важливо навчитися швидко і якісно відбирати істотну інформацію з-поміж неістотної. Вибір опорних слів, запропонований О. Пометун, є першим етапом смислового скорочення тексту, що підвищує ефективність його засвоєння. Він формується в процесі практичних вправ. Можна запропонувати учням завдання на зразок: «Читаючи текст, застосуйте метод опорних слів. Випишіть ті слова, які ви вважаєте ключовими для характеристики діяльності історичної особи. Працюючи в парах, перекажіть один одному отриману інформацію, надаючи оцінку історичній особі». Щоб виокремити важливу інформацію, учням потрібно поставити перед собою послідовні запитання: «у якій сфері діяла історична особа?», «що впливало на ті чи інші її вчинки?», «яким чином діяльність історичної особи змінила (або вплинула) на історичні події?» [4].

Характерним для технології критичного мислення є проведення уроків-дискусій. Методичною метою такого уроку є надання учневі можливості запропонувати можливі варіанти вирішення поставленої проблеми. Кожна група готує свій варіант, і вони обговорюються під час дискусії. Так, при вивченні історії Гетьманщини восьмикласникам пропонується завдання: «Як ви вважаєте, які могли бути наслідки для України, якби І. Мазепі вдалося реалізувати свій план?».

Отже, використання дискусії на уроці допомагає учням зайняти самостійну позицію у ставленні до історичних осіб, подій,

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

формувати власний погляд на них, критичне мислення [2].

Метод, який дає можливість учителеві залучити школярів до виконання завдання, що потребує прояву творчості, нестандартного підходу та надає можливість учням розвивати критичне та творче мислення, є метод «РОФТ», запропонований Л. Любіченко у статті «Створення сприятливого навчального середовища для розвитку критичного мислення на уроках історії» [1].

РОФТ (роль, отримувач, форма, тема) – це письмова діяльність, яку зазвичай використовують на уроці на стадії консолідації. Замість навчального штучно складеного письмового завдання учням пропонують природну автентичну ситуацію – завдання, у якому учні мають на увазі конкретну мету написання, іншу, ніж коли вони пишуть для вчителя чи класу.

Учням надаються ролі історичних осіб, пов'язаних зі змістом уроку, при цьому вони можуть працювати індивідуально або в парах чи малих групах. Коли учні визначають і розробляють зміст своїх ролей, вони мають описати: особистість, ставлення, інформацію. Після чого учні обирають адресата для свого повідомлення та форму, яка відповідає їхній ролі, адресату і темі. Школярі пишуть розгорнуте повідомлення на зазначену тему в обраній формі і «оприлюднюють» шляхом читання, оголошення, обговорення в малій групі або вившування на дошці оголошень чи публікації в класній газеті [1].

Приклад використання методу РОФТ при вивченні теми «Володимир Великий» (таблиця 1).

Таблиця 1

Діяльність Володимира Великого

Роль (хто пише)	Отримувач (хто отримує)	Формат (у якій формі)	Тема (про що це)
Володимир	Візантійський імператор Василь II	Лист	«Так буде і з вашим Константинополем!»
Ярослав	Володимир	Послання	«Відмовляюся платити тобі данину!»
Володимир	Дружинники	Повеління	«Поскидайте ідолів!»

Взагалі складання таблиць, схем або діаграм дуже ефективне при вивченні діяльності історичних осіб. Завдячуючи цим методикам, учитель формує в учнів навички порівняння та класифікації, а учні, у свою чергу, глибше розуміють зв'язки між поняттями, їх властивостями; учаться класифікувати та розуміти структуру інформації.

До кінця уроку, коли учні зрозуміли ідеї уроку й виконали вправи для формування вмінь, слід перейти до підсумкової частини уроку, якою є рефлексія. Це третій етап уроку – найважливіша фаза для розвитку критичного мислення, що є рефлексивним за своєю природою. Учень висловлює певну думку, стає власником ідеї. Відбувається обмін думками – разом з учителем учні узагальнюють, інтерпретують, оцінюють отри-

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

мані знання та вміння, ставлять перед собою додаткові запитання. Часто інформація, що стосується однієї теми, але надходить із різних джерел, є суперечливою, тому слід уважно її аналізувати [4].

Для узагальнення та синтезу матеріалу можна застосувати «Сходинки роздумів», при заповненні яких учні відповідають на запитання, характеризують діяльність тієї чи іншої особи (рис. 1).

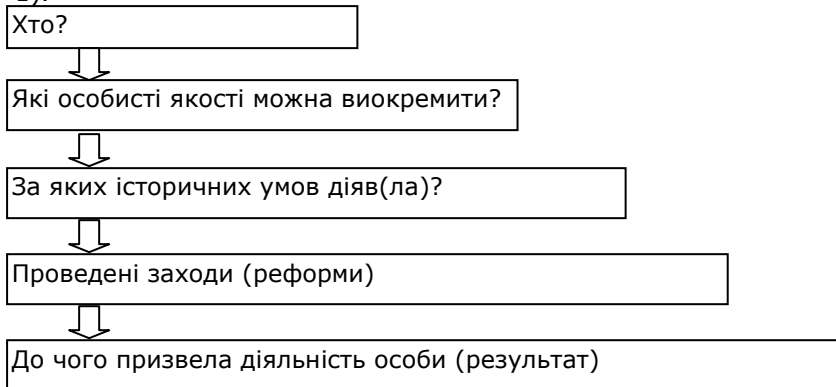

Рис. 1. Сходинки роздумів

Для учнів старшої школи можна запропонувати зробити висновки щодо діяльності історичної особи у вигляді таблиці «Я – постать в історії». При виконанні цієї роботи відбувається не тільки одночасна самооцінка, самоаналіз та співвідношення себе і постаті в історії, а також критичний синтез матеріалу та структурування його в таблицю (таблиця 2).

Таблиця 2

Я – постать в історії. Іван Сірко

Риси, які мені потрібні (бажані)	Риси, які в мене є (схожі)	Риси, від яких відмовляюсь (негативні)
Стратегічне мислення, вміння бути лідером, непереможність	Цілеспрямованість, фізичний гарт	Принцип «Нужда веру меняет», тобто досягнення мети будь-якими засобами

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що вивчення історичних постатей не тільки сприяє пізнанню історії, а й впливає на формування особистості учня, у процесі чого знання набувають особливої значущості для розвитку особистості. Ідеал, до якого прагне освіта – це творча, самостійна, вільна особистість, здатна до саморозвитку та засвоєння потрібних у житті знань, умінь і навичок.

Критичне мислення – це і є саме той засіб, що наближає

СКАРБНИЦЯ МЕТОДИЧНИХ ІДЕЙ

нас до найглибшого аналізу історії, цілісного її сприйняття та розуміння, оскільки забезпечує самостійне осягнення історичної реальності та рефлексивну діяльність учня при цьому.

Методи технології є природними для навчання історії і ефективним при вивченні діяльності окремих історичних постатей. За критеріями оцінювання навчальних досягнень учнів з історії вміння, які відповідають достатньому та високому рівням навчальних досягнень учнів (аналізувати, узагальнювати навчальний матеріал, висловлювати власні судження, подавати власну аргументацію), сприяють розвитку критичного мислення; навчальна програма з історії дає широкі можливості для впровадження технологій і методів критичного мислення в навчальний процес [5].

Таким чином, у своїй основі творче співробітництво учня і вчителя, ця технологія сприяє розвитку в учнів аналітичного підходу до історичного матеріалу. Це дуже важливо для оцінки ролі особистості в історичному процесі, адже в процесі застосування інтерактивних методик відбувається засвоєння навичок виявлення і заперечення припущень; перевірка фактичної точності й логічної послідовності; розгляд контексту; вивчення альтернатив; формування дослідницьких навичок.

Література:

1. Любіченко Л. В. Створення сприятливого навчального середовища для розвитку критичного мислення на уроках історії / Л. В. Любіченко // Історія та правознавство. – 2014. – № 27. – С. 2–8.
2. Площанський В.О. Розвиток критичного мислення учнів на уроках історії України: [навчально-методичний посібник для вчителів історії]. – Жидачів, 2013. – 76 с.
3. Пометун О. І. Методика розвитку критичного мислення на уроках історії /Олена Іванівна Пометун // Історія і суспільствознавство в школах України: теорія та методика навчання. – 2012. – № 1. – С.3–7.
4. Пометун О. І. Методика розвитку критичного мислення на уроках історії /Олена Іванівна Пометун // Історія і суспільствознавство в школах України: теорія т та методика навчання. – 2012. – № 3. – С. 3–7.
5. Терно С. Чому важливо розвивати критичне мислення учнів? / Сергій Терно // Історія в школах України. – 2011. – № 10. – С. 30–34.
6. Ткаченко В. М. Розвиток критичного мислення учнів на уроках історії як умова їхньої успішної соціалізації / Валентина Максимівна Ткаченко // Таврійський вісник освіти. – 2014. – № 1(2). – С. 141–151.